

Loomingu Raamatukogu nr. 19/20 2013

Hrafnkell Freysgoði saaga. Gunnlaugr Ussikeele saaga

Vanaislandi keelest tõlkinud Mart Kuldkepp

Saateks

Vanapõhja kirjanduse võimest Eesti lugejat kõnetada ja Eesti kultuuris vastukaja leida annab tunnistust legendaarsete tõlkijate Rein Sepa ja Arvo Alase tööle osaks saanud vastuvõtt, mis on muutnud eddad ja saagad Eestis kui just mitte igapäevaseks lugemisvaraks, siis kindlasti kõrge staatusega tekstideks, mille tundmist väärtustatakse.¹ Seetõttu pole ehk alusetu eeldada, et lugeja huvi viikingi- ja keskaegse vanapõhja kultuuri vastu on piisavalt elav, et õigustada edaspidigi uute vanade tekstide eesti keelde vahendamist.

Selles raamatus lugejani toodud Hrafnkell Freysgoði saaga ja Gunnlaugr Ussikeele saaga on nn. islandlaste saagade (isl. k. *islendingasögur*) žanri alla loetavad tekstid. See määratlus tähendab, et lood räägivad islandi talupoegade elust nn. saagaajastul (*Söguöld*), mille alguseks loetakse Islandi asustamist 874. aastal ning lõpuks XI sajandi keskpaika, mil Skálholti rajati Islandi esimene piiskopitool. Keskaegse Euroopa kirjanduse kontekstis on need teosed unikaalsed nn. tavaliste inimeste elu kujutamise poolest – kuningate ja ülikute asemel seiklevad nende lehekülgedel reeglina Islandi talupojad oma suhteliselt igapäevaste muredega, mis ei tähenda muidugi seda, et sotsiaalne hierarhia oleks nende elus mänginud vähetahtsat rolli. Vastupidi, sugulussidemete ning enese ja perekonna au kõrval on niisama oluline koht lepingutel ja läbirääkimistel, toetajate ja patroonide otsimisel ning katsetel tagada ühiskonna stabiilsust ja jätkusuutlikkust seaduste ja kohtu abil. Kui midagi võiks pidada saagamaailma geograafiliseks keskpunktiks, siis on see

1 Saagade varasemaid tõlkeid vt.: Grettir Ásmundripoja saaga. LR 1982, nr. 33-35; Viikingid Vinlandis (Eiríkr Punase saaga. Gröönlaste saaga), LR 2003, nr. 7/8; Njállsi saaga. Varrak 2001 (tlk. Arvo Alas); Völsungite saaga. Ilmamaa 2009; Kolm saagat Põhjamaade muinasajast. (Hervöri ja Heiðreki saaga. Ühekäelise Egili ja Ásmundr Berserkitapja saaga. Eirekr Ränduri saaga.) Ilmamaa 2011 (tlk. Mart Kuldkepp). – *Toim.*

kindlasti Þingvellir – Tingiväljad – koht, kus igal suvel koguneti *Alþing*'ile, arutati kohtuasju, sõlmiti lepinguid ja loeti ette seadusi.

Kirja on saagad pandud tundmatute Islandi autorite poolt XIII sajandil ehk reeglina rohkem kui 200 aastat pärast kirjeldatud sündmuste eeldatavat toimumisaega. Meieni on saagad jõudnud veelgi hilisemate käsikirjade vahendusel, mis muudab nende dateerimise mõistetavalt keeruliseks. Siiski oletatakse, et Hrafnkeli saaga, mille tegevus toimub umbes aastatel 925–950, on kirja pandud ajavahemikus 1280–1350 ning Gunnlaugi saaga, mille tegevus leiab aset umbkaudu 990–1010, pärineb tõenäoliselt mõnevõrra varasemast ajast u. 1270–1300.

Lisaks tekstisisesele kronoloogiale saab islandlaste saagaid liigitada ka sündmuste peamise toimumiskoha järgi. Hrafnkeli saaga kuulub selle järgi nn. **Idafjordide saagade kategooriasse (*Austfirðinga sögur*)** ning Gunnlaugi saaga Borgarfjörði-(Linnusefjordi-) saagade gruppi (*Borgfirðinga sögur*). Saagad erinevad ka oma pikkuse poolest – mõlemad siinsed tekstid kuuluvad lühemate saagade hulka – või ka mingite süžeele või peategelas(t)ele iseloomulike joonte poolest. Näiteks loetakse Gunnlaugi saagat üheks nn. skaldisaagadest, milles on tavaks keskenduda skaldist peategelase eluloole, luuleloomingule ja tihti ka õnnetule armastusele.

Samas on saagade ühisjooned tihti palju märkimisväärsemad kui nende võimalikud eripärad. Peaaegu kõik islandlaste saagad, vähemalt säilinud redaktsioonis, on kirjutatud ühetaolises nn. saagastiilis, mida iseloomustab väljendusviisi lihtsus, lakoonilisus ja litootese sage kasutamine, kuid tihti ka prosimeetrilisus ning elavad tapluskirjeldused. Veelgi olulisem on see, et saagades kujutatud sündmused leiavad aset umbkaudu samal ajajärgul ning samas geograafilises piirkonnas (Islandil). See tähendab, et ühe saaga peategelased

võivad teises saagas esineda vähem tähtsates rollides ning samu sündmusi võib mainida korduvalt, ehkki erineva üksikasjalikkusega. Sellestki tuleneb argument, miks neid tekste võiks rohkem lugeda (ja seega tõlkida) – maailm, mida neis kujutatakse, on kõigile tekstidele ühine, ning intertekstuaalsed seosed avanevad täielikult alles siis, kui tunda seda kirjandust tervikuna.

Sellest ajast peale, kui tekkis teaduslik huvi vanapõhja kirjanduse vastu, on islandlaste saagade uurijate üheks põhiprobleemiks olnud küsimus, kuivõrd on tegemist ajaloo- ja kuivõrd ilukirjandusega (või kas keskaegsetest tekstidest rääkides neid mõisteid üldse kasutada tohiks). Tihedad seosed eri tekstide vahel, tegelikult elanud ajalooliste isikute (näiteks kuningate) mainimine ning tihti esmapilgul realistlik kujutuslaad annavad justkui alust pigem esimeseks seisukohaks, ehkki saagade lähemal uurimisel ja nende võrdlemisel kaasaegsete allikatega ilmneb, et ajaloolisest täpsusest on asi kaugel. Just selles mõttes on kuulsaim Hrafnkeli saaga juhtum, mille kainet ja loogilist narratiivi ning üksikasjalikkust (sealhulgas Islandi maastiku kirjeldusi) peeti kaua aega saagarealismis musternäiteks, kuni õnnestus näidata, et vähemalt topograafiliselt pole selle kirjeldusi võimalik tegelikule Islandi maastikule paigutada. Milliseid järeldusi sellest faktist teha saab, on muidugi vaieldav. Igatahes näib praeguseks tõenäoline, et islandlaste saagade näol pole tegemist ei autentsetele ajaloolistele faktidele tagasiviidava rahvapärimusega ega ka eneseteadlike autorite kunstiloominguga, vaid millegagi, mis sisaldab elemente neist mõlemast.

Nii või teisiti on keskaegne Islandi saagakirjandus üks kõige mõistatuslikum, mitmekesisem ja sügavamõttelisem peatükk Põhja-Euroopa kultuuriloos, millel on midagi öelda praktiliselt ükskõik millisele lugejale – otsigu ta neist elutarkust, seiklusi, ajalugu, müüte või meelelahutust. Gunnlaugi saagat võib lugeda kui armastuslugu, ent samas on see ka lugu saatuse vääramatusest, lugu

õukonnalauliku rännakutest ühe **leivaisa** juurest teise juurde, lugu perekondade rivaalitsemisest ja palju muudki. Hrafnkeli saaga jutustab sellest, kuidas Alþingil oli ka väiksematel meestel võimalik oma tahtmist läbi suruda, kuid see räägib ka peategelase usu kaotusest jumalatesse, tema varanduslikust ja sotsiaalsest langusest ja tõusust, kättemaksust ja andestusest ja nii edasi.

Oma varasemates tõlgetes olen jätnud koha- ja isikunimed võõrkeelsele algkujule, tehes erandi vaid juhul, kui koht on piisavalt tuntud (nt. London) või isiku (hüüd)nimi piisavalt kergestimõistetav ja ka sisuliselt oluline (nt. Gunnlaugr Ussikeel). Nimede käändelistes vormides olen ladususe huvides loobunud meessoost nimisõna lõpust -r/-l/-n (Gunnlaugi, Hrafnkeli *pro* Gunnlaugri, Hrafnkelli). Algkujule on ka jäetud mõned tekstis läbivalt kasutatud võõrmõisted (*goði, goðorð, drápa, flokkur*), mida selgitatakse ja mille mõistmine loodetavasti raskusi ei valmista.

Siinses väljaandes on „Loomingu Raamatukogu“ traditsiooni järgides ja Arvo Alase jälgedes käies Islandi toponüümid võimaluste piires ja ladusama loetavuse huvides eesti keelde tõlgitud. Vihiku lõpus leidub algupäraste kohanimedete loetelu.

Skaldistroofide tõlkides olen üldiselt püüelnud meetrilise ja riimilise ekvivalentsuse poole, kuid seejuures mõistetavust ohvriks toomata, mis tähendab, et luule vormilised jooned on tihti pidanud langema mingit laadi kompromissi ohvriks. Ehk on see ebajärjekindlus andestatav, kuna pidasin põhitähtsaks lugejale kurikuulsalt keerulisest skaldiluulest vähemalt mingisuguse maitse andmist ning loodan, et see eesmärk saab ka täidetud. Vähesed allesjäänud kenningid (poetilised ümberütlemised) on lahti seletatud stroofide all.

Saagad on tõlgitud raamatust „Íslendinga sögur“ (red. Guðni Jónsson). Reykjavík: Íslendingasagnaútgáfan, 1946. Bind II: Borgfirðinga sögur (Gunnlaugr

Ussikeele saaga) ja Bind X: Austfirðinga sögur (Hrafnkell Freysgoði saaga).

Tölkija